

การแสวงบุญ ณ สังฆสถาน
กับการพัฒนาศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา
Buddhist pilgrimage the Main Buddhist Pilgrimage Places
Faith development process Buddhism

พระสุภกิจ สุปญโญ¹ และ พระเมธีปริยัติวิบูลย์²

Phra Supakit Supanyo¹ and Phra Methipariyattiwibun²

วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีโพธิ์ มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

Kanchanaburi Sripaiboon Priest Colleges, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: ¹vi10.aquare333@gmail.com; ²Siripum1977@gmail.com

Retrieved: November 14, 2023; Revised: December 12, 2023; Accepted: December 13, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้ ต้องการนำเสนอให้เห็นว่า “ศรัทธา” เป็นหลักคำสอนที่มีความสำคัญของพระพุทธศาสนาเป็น หลักความจริงที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ให้คู่กับปัญญา ซึ่งเรียกว่า ศรัทธาเพื่อปัญญา แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรง สอนให้คนมีศรัทธา แต่ศรัทธาของพระองค์นั้นต้องผ่านการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาให้รอบคอบเสียก่อน สังฆสถาน คือ สถานที่ที่ซึ่งมาแล้วทำให้เกิดการกระตุ้นเตือนใจสำหรับคนที่มีศรัทธาจะทำให้เกิดการ กระตุ้นเตือนจิตใจของตนเอง ทำให้ตื่นมามองดูสิ่งที่ไม่เคยมอง ทำให้นึกได้ถึงสิ่งที่ไม่ได้นึก เพราะผู้มีศรัทธาใน ปัญญาตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้าที่เราเรียกว่าเป็นชาวพุทธนั้น บางครั้งหรือหลายครั้งก็ประมาณไปพระองค์ ทรงแสดง ธรรมะ กระตุ้นเตือนจิตใจให้มานึกถึงธรรมะ ให้มานึกถึงความจริง หรือแม้เห็นเหล่าพระอรหันต์ที่ท่านเดินทาง จาริก ท่านเหล่านั้นเป็นผู้หมดจดจากกิเลสแล้ว ได้ทำประโยชน์ตนอย่างสูงสุด คุ่มค่ากับการเกิดมาเป็นมนุษย์พบ พระพุทธศาสนาแล้ว ก็กระตุ้นเตือนตัวเองว่าควรพัฒนาศรัทธาเพื่อปัญญาให้ดีที่สุด

คำสำคัญ: สังฆสถาน; การพัฒนาศรัทธา; พุทธศาสนา

Abstract

This article wants to suggest that "faith" is an important doctrine of Buddhism. It is the principle that the Buddha teaches with wisdom. It is called "faith for wisdom." Although the Buddha taught the faith to be faithful, his faith must be carefully considered. The main Buddhist pilgrimage places then provide a wake-up call for those who believe in them to trigger their own urges. We wake up and look at things that we haven't thought of, because those who have faith in the wisdom of the Buddha are called Buddhists. Sometimes, or many times, when you're a little bit dismissive, he starts to remind me of Dharma, which is to think of truth or even see the heroes you travel from. Has benefited one's most desperately. It is worth the birth of a human being, meeting Buddhism, and encouraging yourself to make the best of faith in wisdom.

Keywords: The Main Buddhist Pilgrimage Places; Faith Development Process; Buddhism

บทนำ

ประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีชาวพุทธนับถือพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม ที่ยังพร้อมด้วยหลักธรรม หลักวินัย หลักปฏิบัติ ยังดำรงคงไว้ซึ่งแก่นแท้ของความเป็นพุทธตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน มีจำนวนประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากที่สุดของประเทศ และยังเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลกในปัจจุบัน มีแนวทางและหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนชัดเจนและพุทธบริษัทยังได้มีโอกาสปฏิบัติศาสนกิจอย่างสมบูรณ์ ทั้งมีการให้ทาน รักษาศีลและฟังธรรมอีกทั้งยังมีการสาธยายพระสูตรในโอกาสสำคัญๆ การบรรยายเรื่องพระพุทธศาสนาหรือเรื่องพระพุทธประวัติ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับดินแดนพุทธภูมิแทบทั้งสิ้น (จันทร์ตน์ มั่นวิเชียร, 2560) เพื่อปลูกฝัง และยังศรัทธาปสาทะของพุทธบริษัทให้มั่นคง

พระพุทธศาสนาเห็นว่าศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกและแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่น และเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงควรศึกษาศรัทธาในด้านต่าง ๆ ให้ครบถ้วน โดยเริ่มต้นจากประเภทของศรัทธา บ่อเกิดศรัทธาหน้าที่และความสำคัญของศรัทธาอันเป็นบริบทที่จะช่วยให้ทราบความหมายศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ชัดเจนขึ้นตามลำดับ แต่เนื่องจากพุทธศาสนิกชนชาวไทยยังไม่มีโอกาสได้สัมผัสแดนดินถิ่นกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนาทุกคน จึงอาจเกิดความไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องราวและสถานที่ตามที่ปรากฏในพุทธประวัติ พุทธศาสนิกชนชาวไทยจึงทำได้เพียงการสร้างมโนภาพและจินตนาการไปตามคำภีร์และตำราที่เรียนรู้มา

อินเดียเป็นดินแดนต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนา หากเปรียบเทียบการบำรุงต้นไม้นั้นต้องรดน้ำพรวนดินใส่ปุ๋ย ต้นไม้จึงจะเจริญงอกงาม การไปจาริกแสวงบุญ ก็เช่นเดียวกัน ถ้าต้องการปลูกฝังและเพิ่มศรัทธาได้อย่างเต็มที่ ก็ต้องไปยังแผ่นดินพุทธภูมิ แดนชมพูทวีป อันเป็นดินแดนต้นกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ในอดีตระหว่างบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ก็ได้อาศัยการบำเพ็ญบารมีในแผ่นดินชมพูทวีปแห่งนี้ การเดินทางไปจาริกบุญจึงเท่ากับการได้เดินตามรอยพระพุทธร่องค์และพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นการมาถึงที่คือได้เห็นกับตาตนเอง ว่าเป็นพุทธสถานที่จริง ๆ เช่นต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ พระแท่นวัชรอาสน์ คือที่พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งบำเพ็ญธรรม จนได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นการได้ยินกับหู คือได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในอดีต ณ สถานที่นั้น ๆ ดุจได้ย้อนเวลากลับไปในห้วงเวลาแห่งพุทธกาลอีกครั้ง ทบทวนความรู้ จากที่ได้เคยได้ยินได้สดับรับฟังมา ณ สถานที่จริง เหมือนราวกับว่าได้ย้อนกลับเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์จริง เป็นการมาเห็นกับตา สัมผัสเห็นด้วยตนเอง ซึ่งเหมือนกับดูจากภาพ ผ่านสื่ออื่น ๆ ซึ่งสามารถสัมผัส เข้าถึง มองเห็นรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ต่าง ๆ ด้วยความลึกซึ้ง มาสัมผัสกับใจ ได้สัมผัสความรู้สึกที่เกิดจากภายในจิตของตนเอง ความรู้สึกภายในที่มีอาจอธิบายออกมาเป็นคำพูด ด้วยประโยคใด ๆ ได้ บางท่านเกิดความเอิบอิ่มใจเกิดปีติน้ำตาไหลโดยไม่ทราบสาเหตุ ความรู้สึกเหล่านี้เป็นความรู้สึกอันเกิดจากภายใน ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อได้มาสัมผัสด้วยใจตนเอง ณ สถานที่จริง ๆ เช่นนี้ เท่านั้น ที่สำคัญที่สุดนั้น ให้พิจารณาในเนื้อหาสาระในมหาปริณิพพานสูตร อันเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระพุทธร่องค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้มีศรัทธาจะมาดู ด้วยระลึกว่า ตถาคตประสูติในที่นี้ว่า ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้ ว่า ตถาคตประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้ ว่า ตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้” (ที.ม.(ไทย) 10/202/150-151) “อานนท์ ขนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จาริกไปยังเจดีย์ 4 สถานที่เหล่านั้น แล้วมีจิตเลื่อมใสขนเหล่านั้นทั้งหมด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” (ที.ม.ไทย 10/131/135)

เมื่อศรัทธามีความตั้งมั่น มั่นคงเป็นอย่างดีแล้ว จึงเป็นรากฐานที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญญาตามรู้ตามเห็น ตามความเป็นจริงในสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงวางเป็นแนวทางให้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติ ธรรมสมควรแก่ธรรม เพื่อจุดหมายปลายทางแห่งความพ้นทุกข์ หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนี้ หากแม้ว่ายังไม่สามารถถึงความพ้นทุกข์ได้ศรัทธาที่เป็นรากฐานของปัญญานั้นก็สามารถนำพาชีวิตให้มีความสุข กายสบายใจทั้งยามสุขและยามทุกข์ ไม่หลงใหลมัวเมาไปกับกิเลสและกามคุณทั้งหลาย ประกอบชีวิตของตนเองได้อย่างถูกต้องตามแนวพุทธธรรม

แนวคิดเรื่องกระบวนการพัฒนาศรัทธาตามแนวพุทธศาสนาจากการจาริกแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน 4 พบว่า แนวคิดเรื่องจิตในทางพระพุทธศาสนา สามารถนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับชีวิตประจำวันได้หลาย ประการ ทั้งในเรื่องการเรียนการสอน การพัฒนาตนเองและปัญหาเรื่องทุกข์ เป็นการเพิ่มแรงศรัทธาที่ส่งผลต่อการ พัฒนาปัญญาโดยตรง พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “มโนปุพพคมา ฌมมา มโนเสฏฐา มโนมยา” (ขุ.ธ. ไทย 25/1/15) ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ซึ่งสิ่งนี้เป็นภาวการณ์ที่พระพุทธองค์ทรงนำไปใช้ได้ผล มาแล้ว

กระบวนการพัฒนาศรัทธา

การพัฒนาศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าศรัทธาต้องมาพร้อมกับปัญญาเสมอกล่าวคือ ศรัทธา ในกระบวนการพัฒนาตามหลักพุทธศาสนานั้น หมายถึง ความเชื่อมั่น การซาบซึ้ง ความมั่นใจเหตุเท่าที่ตนสามารถ พิจารณาเห็นได้ คำสอนของพระพุทธองค์นั้นจึงมีทั้งในชั้นของศรัทธาและปัญญา ด้วยศรัทธานั้นในแง่หนึ่ง พุทธศาสนิกชนก็อยากจะมาเฝ้านมัสการพระพุทธเจ้า ด้วยการไปดูไปรู้ไปเห็น ไปเยือนสถานที่ที่สำคัญที่เกี่ยวกับ พระองค์ เราเรียกสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับว่าเป็นเจดีย์ชนิดหนึ่งเจดีย์ คือสิ่งที่เตือนใจให้เราระลึกถึง พระพุทธเจ้า เมื่อน้อมใจรำลึกถึงพระองค์ บรรดาพุทธบริษัทก็มีความรู้สึกปลื้มใจ เป็นเครื่องเจริญศรัทธา และศรัทธานี้ก็จะน้อมนำจิตใจของบุคคลนั้น ๆ ให้เจริญงอกงามในธรรม แต่ศรัทธาจะเกิดผลดังกล่าวได้จะต้อง สัมพันธ์กับปัญญา ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นท่านให้เกื้อกูลและจะต้องนำไปสู่ปัญญาเสมอ ศรัทธาของเรา นำไปสู่ปัญญาเบื้องต้น โดยเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงคำสอนของพระองค์ เมื่อบรรดาพุทธบริษัทระลึกถึงพระ พุทธเจ้าด้วยศรัทธา ใจก็จะน้อมไปถึงคำสอนของพระองค์จะไม่ติดอยู่แค่เจดีย์ สถานที่หรือพระรูปกายของพระองค์ เท่านั้น ใจจะน้อมนึกไปถึงว่า พระองค์ทรงสอนเราไว้ให้เราประพฤติปฏิบัติดีงามอย่างนี้ เมื่อเราระลึกถึงพระองค์แล ว ก็มาระลึกถึงคำสอนของพระองค์ ทำให้มีผลในทางปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของเรา ยิ่งกว่านั้นเมื่อเราปฏิบัติ นอกจากมีผลต่อชีวิตของเราเองแล้ว ก็ยังมีผลต่อสังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อโลก เมื่อทุกคนประพฤติดีปฏิบัติชอบ ตามคำสั่งสอนของพระองค์ก็จะทำให้โลกนี้มีสันติสุขสืบต่อไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

ศรัทธาที่ประกอบพร้อมด้วยปัญญา ย่อมส่งผลให้ความเชื่อมั่นมีกำลังเป็นสื่อนำไปสู่ปัญญา นั่นก็คือเมื่อ เกิดความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นสิ่งจูงใจให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าหาเหตุผล จึงเป็นกระบวนการใน การพัฒนาปัญญา ดังนี้คือ (จักรแก้ว นามเมือง, 2566)

1. ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวว่าเป็นขั้นต้นที่สุด
2. ศรัทธาที่พึงประสงค์ คือต้องเป็นความเชื่อที่มีปัญญารองรับ เป็นความเชื่อที่มีเหตุผล
3. ศรัทธาที่ใช้อารมณ์ เป็นความเชื่อที่มลาย เป็นสิ่งที่ต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง
4. ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น เป็นศรัทธาที่กระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากริสุจน์ความจริงจึงมุ่งมั่นที่จะค้นหาความรู้ นั้น ๆ

5. คุณประโยชน์ของศรัทธามี 2 ลักษณะคือ ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปิตีซึ่งทำให้เกิดความสงบเยือกเย็น นำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด และศรัทธาทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติ มุ่งมั่นค้นหาความรู้ที่เกิดจากความเชื่อนั้น ๆ ให้รู้แจ้งเห็นจริง นำไปสู่ปัญญาในที่สุด

6. ศรัทธาเป็นไปเพื่อปัญญา เมื่อเกิดศรัทธาต่อเรื่องใด ๆ สิ่งใด ๆ ก็ตาม ก็คิดเห็นเหตุผล หรือค้นหาความจริงนั้น ๆ ดังนั้นศรัทธาจึงส่งเสริมค้นคิดหาเหตุผล ด้วยความพึงพอใจและเต็มใจ การขอร้องให้เชื่อก็ดี การบังคับให้ยอมรับความจริงตามที่กำหนดก็ดี การขู่ให้เชื่อก็ดี เป็นวิธีการที่ไม่ใช่สิ่งที่ก่อให้เกิดศรัทธา

ศรัทธาที่ถูกต้องเป็นสื่อไปสู่การพัฒนาปัญญา แบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ

1. กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อการกระทำ เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความดีความชั่วมีขึ้นในตนเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป

2. วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

3. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบ เสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็เข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา ต้องน้อมนำความรู้สึกลึกซึ้งเข้าสู่ภายในของบุคคลนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง ทำให้เจริญงอกงามในธรรมอย่างถึงที่สุด โดยอาศัยปัญญาพิจารณา วิเคราะห์ในสิ่งที่ควรเชื่อหรือไม่ควรเชื่อ เมื่อเชื่อแล้วก็ค้นหาข้อเท็จจริง ว่าสิ่งที่เชื่อนั้นสามารถนำไปให้ชีวิตพ้นทุกข์ได้จริงหรือไม่ จึงกล่าวได้ว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้นท่านไท่เกื้อกูลและจะต้องนำไปสู่ปัญญาเสมอ

เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่าหลักความเชื่อหรือศรัทธาเป็นหนทางแห่งการเริ่มต้น สำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ศรัทธาจึงไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเอง ศรัทธาต้องนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ และภาระที่สำคัญคือ ศรัทธานำไปถึงขั้นทดลองปฏิบัติและคอยจรดโลงการปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อพิสูจน์ความจริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557) เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เมื่อบุคคลประกอบความเพียรอย่างสม่ำเสมอ จนปัญญาหรือญาณทัสสนะ ทำให้มีความรู้ความเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ทำให้ตัดกิเลสได้แล้ว ในขั้นสุดท้าย เป็นอิสระจากศรัทธาทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น เมื่อโลกุตระปัญญาเกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาก็จะต้องจากไป ถ้าศรัทธายังอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะตราบได้ยังเชื่อต่อจุดหมายนั้นอยู่ ก็แสดงว่ายังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้น ต่อเมื่อได้ประจักษ์เห็นจริงถึงเหตุผล จึงพูดได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นสามารถเข้าสู่ศรัทธาแต่บรรลุได้โดยปัญญา ปัญญาจึงเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่ทำให้หลุดพ้นเรียกว่า ปัญญาวิมุตติ

ปัญญา หมายถึง ความรู้ความหยั่งรู้เหตุผล ปัญญาที่ถูกต้องในกระบวนการพัฒนา มีลักษณะ 3 ประการ คือ ปัญญาที่ถูกต้องในกระบวนการพัฒนา มีลักษณะ 3 ประการ คือ

1. ความฉลาดในความเจริญ ครอบรู้ทางเจริญ และเหตุแห่งความเจริญและประโยชน์ของความเจริญ (อายุโกศล) หมายถึง รู้ว่าอะไรคือความดี ความเจริญที่แท้ และก็รู้ด้วยว่าอะไรคือสาเหตุให้เกิดความดีความเจริญนั้น

2. ความฉลาดในความเสื่อม รอบรู้ความเสื่อม เหตุของความเสื่อมและโทษของความเสื่อม (อปายโกศล) หมายถึง รู้ว่าอะไรคือความเสื่อม และอะไรคือเหตุทำให้เกิดความเสื่อม

3. ความฉลาดในอุบาย รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ ความรู้จักวิธีการละเหตุความเสื่อมและวิธีการสร้างเหตุแห่งความเจริญ (อปายโกศล) หมายถึง รู้ทั้งสองด้านคือรู้แบบครบวงจร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

จากการที่พระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาศรัทธาที่ถูกต้องดังกล่าวข้างต้น ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนให้ได้ใช้สติปัญญาความคิดเห็นของตนพิจารณาอย่างเต็มที่มาก่อนแล้ว จึงค่อยเชื่อโดยนัยนี้ศรัทธาจึงต้องนำไปสู่ปัญญา เรื่องนี้พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเตือนอยู่เสมออย่างเช่นพระสาวกองค์หนึ่งในสมัยพุทธกาลคือ พระวัคกลี เมื่อบวชแล้วก็มี ความหลงใหลในพระรูปกายของพระพุทธเจ้า คือติดใจในพระรูปโฉมของพระพุทธเจ้ามาก วันหนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระวัคกลีว่า “ดูก่อนวัคกลี เธอจะตามดูไปทำไมกับร่างที่เปื่อยเน่าได้นี้ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” (ส.ช. (ไทย) 17/216) อันนี้เป็นคำตรัสเตือนสติที่สำคัญมาก และเป็นการโยงศรัทธาไปสู่ปัญญา เป็นการใชศรัทธาให้เป็นประโยชน์ ศรัทธาที่เกิดจากการมีความเลื่อมใสในองค์พระพุทธเจ้า อย่างที่โอกาสมานมัสการพระองค์ ณ สถานที่นี้จะเป็เครื่องเตือนใจเราให้ระลึกต่อไปถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า คือตัวธรรมะ และพยายามประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลต่อชีวิตอย่างแท้จริง

พระพุทธศาสนา

ความหมายของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามาจาก 3 คำ คือคำว่า พระ มาจากคำว่า "วร" แปลว่า "ประเสริฐ" ถ้าหมายถึงบุคคลจะหมายถึง ผู้มีศีล มีธรรม ตั้งใจฝึกฝนอบรมตนเองเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ออกบวช เพื่อเว้นจากความชั่วทั้งปวงตั้งใจทำดีทุกอย่าง และกลั่นใจให้บริสุทธิ์ พุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานแล้ว คือรู้แจ้ง เห็นจริง ในสรรพสัตว์ และสรรพสิ่งทั้งปวง ด้วยญาณทัศนะ อันบริสุทธิ์ ที่หมดกิเลสแล้ว ศาสนา มาจากคำว่า "ศาสน" แปลว่า คำสอน พระพุทธศาสนา จึงแปลว่า คำสั่งสอนของผู้รู้แจ้ง เห็นจริง ในสรรพสัตว์ และสรรพสิ่งทั้งปวง หรือแปลว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้า หรือ แปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือการศึกษาหลักธรรม นำมาสู่การปฏิบัติธรรมเพื่อการดำรงชีวิตที่เป็นสุขและสงบเย็น เพื่อฝึกพัฒนาตนเองตามแนวพุทธธรรม เน้นการเรียนรู้ปริยัติและปฏิบัติควบคู่กัน เพื่อให้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติสู่ปฏิเวธ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556)

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับจิตมากกว่ากาย เพราะจิตเป็นต้นกำเนิดของการประพฤติดี-ชั่วทางกาย วาจา ความเศร้าหมองหรือผ่องใสของจิตมีผลต่อสุขภาพกายและสุขภาพใจ จิตสามารถทำให้เกิดในที่ดี (สุคติ) หรือไม่ดี (ทุคติ) ได้อีกด้วย หลักธรรมของพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องราวของการปฏิบัติและการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องตรงแททั้งสิ้นเพราะพระพุทธองค์นั้นทรงสอนหลักธรรมเพื่อรักษาโรคจิตเพื่อให้เหล่าสาวกสามารถฝึกฝนจิตให้บรรลุธรรมได้นั่นเอง ความที่พระพุทธศาสนาเน้นย้ำในเรื่องจิตนั้นก็มิปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า “โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตผลักดันไป จิตเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” (ส.ส. ไทย 15/62/73) “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เหมือนล้อที่หมุนไปตามรอยโคที่ลากเกวียน” (ขุ.ธ. ไทย 25/1/23)

พระพุทธเจ้าทรงเห็นความเป็นจริงว่าเราดำรงอยู่ได้อย่างไร ทรงเอาชนะความบกพร่องทั้งหมดของพระองค์ และทรงบรรลุถึงศักยภาพสูงสุดของพระองค์ ซึ่งในพระพุทธศาสนาเราเรียกว่า “การตรัสรู้” พระพุทธเจ้าไม่สามารถเพียงแค่ออกมือและทำให้ปัญหาทั้งหมดของเราหมดไป แต่พระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงเส้นทางที่เราสามารถเดินไปได้เพื่อปลดปล่อยตัวเองให้พ้นจากปัญหาชีวิตและพัฒนาคุณสมบัติที่ดีในจิตใจของเรา คือความศรัทธาและปัญญา ตลอดจนถึงเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย

พระพุทธศาสนามีเป้าหมายคือ เมื่อกล่าวถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและกระบวนการทำงานของจิตที่พระพุทธศาสนาถือว่าจิตนั้นมีพลังในการควบคุมกาย แต่ถึงอย่างนั้นจิตก็ไม่ได้เป็นเอกเทศจากกายเพราะจิตกับกายจะต้องทำงานแบบอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ในแง่จริยธรรมจิตมนุษย์หรือสัตว์มีความละเอียดอ่อนสามารถจำแนกประเภทได้อย่างหลากหลาย เมื่อนำแนวคิดเรื่องพุทธจิตวิทยาามาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับแนวคิดเรื่องจิตวิทยาตะวันตกก็จะพบว่าจิตวิทยาตะวันตกศึกษาจิตและกระบวนการทำงานของจิตในแง่ของพฤติกรรมภายนอกด้วยการพิสูจน์ทดลองโดยหลักวิทยาศาสตร์ แต่พุทธจิตวิทยานั้นศึกษาจิตและกระบวนการทำงานของจิตในแง่ของการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนจิตด้วยการปฏิบัติธรรมทั้งในด้านสมถะและวิปัสสนากรรมฐานโดยมุ่งทำให้จิตมีศักยภาพที่จะสามารถเอาชนะหรือควบคุมกิเลสได้

การที่พุทธศาสนิกชน มีศรัทธาในการดำเนินชีวิตที่ถูกตรงและสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีหลังจากที่ได้ไปจาริกแสวงบุญ เป็นด้วยกระบวนการกิจกรรมสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่ช่วยเสริมสร้างความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาให้มั่นคงหนักแน่นยิ่งขึ้น เมื่อศรัทธาเพิ่มขึ้นการปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดีงามจึงมีการพัฒนามากขึ้น เช่น การได้ไหว้พระสวดมนต์ เจริญสติภาวนา ปฏิบัติบูชาคุณพระรัตนตรัย ถือเป็นการประพฤติปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา หรือบุญกิริยาวัตถุคือ ทาน ศีล ภาวนา เป็นการพัฒนาตนเองตามแนวพุทธจิตวิทยาที่ครบองค์รวม การให้ทาน ตามหลักพุทธจิตวิทยานั้น ได้แก่ การให้รอยยิ้ม การสร้างเสียงหัวเราะ ในส่วนของการให้รอยยิ้มนั้นเป็นการสื่อถึง การให้ของขวัญแม้เพียงชิ้นเล็ก ๆ ก็ทำให้เกิดรอยยิ้มที่เปี่ยมสุขได้ อย่างไรก็ตาม การให้นั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของ อาจเป็นการให้กำลังใจ ให้ความอบอุ่น ให้ความรู้ คำแนะนำ และหากเราอยู่ในสถานการณ์ความทุกข์ใจ ขอเพียงให้อภัยและโอบอ้อมอารีต่อกัน ถือเป็นการให้ที่มีคุณค่าทางจิตใจและยิ่งใหญ่ในฐานะมนุษย์ คือ การตอบแทนคุณบิดามารดาและผู้มีอุปการะคุณ การที่บุคคลมีความกตัญญูต่อบุคคลอื่น ซึ่งเป็นเครื่องหมายของคนดี การรักษาศีล ตามหลักพุทธจิตวิทยานั้น ได้แก่ ทศณคต ศรัทธา ความมั่นใจ และการใช้จิตได้สำนึก เริ่มจากการมีศรัทธาจึงนำไปสู่ทัศนคติที่ถูกต้องในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ความเชื่อและการปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ จะทำให้เราใช้ชีวิตได้อย่างสุขใจ การใช้หลักพุทธจิตวิทยา เรื่อง จิตได้สำนึกในการสร้างมโนภาพ และมีความเชื่อมั่นในการทำความคิด เราย่อมใช้ชีวิตในทุกขณะได้อย่างสุขสบายใจ เป็นการฝึกสติที่ดีอย่างหนึ่ง และสามารถทำได้ทันที ทุกที่ ทุกเวลา พยายามฝึกตนให้เป็นผู้เฝ้ามอง ทั้งอารมณ์และพฤติกรรมการแสดงออก จะคอยกำกับให้เราอยู่ในศีลธรรมอันดีงามเป็นการเจริญภาวนาให้เกิดความสงบในจิตใจเป็นสมาธิในชีวิตประจำวัน (อินทราณี ชันทอง, 2566) เป็นการปฏิบัติอย่างครบองค์รวมจากพื้นฐานของศรัทธาที่นำไปสู่ปัญญาในการปฏิบัติ ทั้งทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตที่เป็นอยู่ดี ด้วยมีการศึกษาทั้ง 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ทำให้พัฒนาครบ 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553) และนิยมใช้หลักภาวนา 4 เพื่อวัดหรือแสดงผลของกระบวนการฝึกศึกษาตามหลักไตรสิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557) ซึ่งสอดคล้องกับการส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีจึงสะท้อนถึงการพัฒนาวิตตามหลักพุทธจิตวิทยาอย่างเกื้อหนุนเชื่อมโยงกัน

การจาริกแสวงบุญ ณ สังฆเวณียสถาน 4

สังฆเวณียสถาน แปลว่า สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช ที่ทำให้เกิดความสังเวช เป็นคำที่ใช้เรียกสถานที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ

สังฆเวณียสถาน หมายถึง สถานที่ที่ทำให้เกิดความรู้สึกระลึกถึงพระพุทธเจ้า เกิดความข่มขื่น เบิกบาน เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำความดี เมื่อได้ไปพบเห็น สังฆเวณียสถาน มี 4 แห่ง คือ

1. สถานที่ประสูติ ปัจจุบันเรียกว่า ลุมพินีหรือรุมมินเด
2. สถานที่ตรัสรู้ คือ ควางโพธิ์ ที่ตำบล พุทธคยา
3. สถานที่แสดงปฐมเทศนา คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ปัจจุบันเรียก สารนาถ
4. สถานที่ปรินิพพาน คือ ที่สาละวันทยาน เมืองกุสินาราหรือกุสินคร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556)

การแสวงบุญหรือการจาริกไปเพื่อทำการบูชาสังเวชนียสถาน เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เกิดจากศรัทธาที่ตั้งมั่นไม่สั่นคลอน โดยในสมัยนั้นชาวพุทธจะจาริกแสวงบุญโดยเดินทางมาเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ในภายหลังมีผู้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ผู้มีศรัทธาควรไปยังสถานที่ใด เพื่อยังให้เกิดความเจริญใจ (ด้วยศรัทธา เสมือนเข้าเฝ้าพระพุทธองค์) พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า สถานที่ควรไปเพื่อยังให้เกิดความแช่มชื่น เบิกบานใจ เจริญใจ และสังเวชใจเมื่อได้ไป คือ สังเวชนียสถานทั้ง 4 ตำบล (อง.จตุกก. ไทย 21/118/180)

การเดินทางจาริกแสวงบุญของชาวพุทธไทยในดินแดนพุทธภูมิ เป็นการเดินทางของพุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาเพื่อไปสักการะสถานที่สำคัญในพระพุทธประวัติ หรือสปูเจตีย์ที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ในดินแดนที่เรียกว่าชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล ผู้ที่คิดว่าจะเดินทางจาริกแสวงบุญให้ครบพุทธสถาน 4 แห่ง ตามตั้งใจได้นั้น จะต้องปลูกฝังคุณธรรมของผู้เดินทางจาริกแสวงบุญดังนี้

1. สัทธิโก มีความศรัทธา เชื่อมมั่น
2. ปหุตรโน มีทรัพย์ภายนอก ภายใน เหมาะแก่การใช้สอย
3. อโรโค โรคภัยไข้เจ็บไม่เบียดเบียน
4. ปริวารโ มีบริวารสนับสนุน
5. มัคคนายโก มีผู้นำพาที่เชื่อใจได้
6. มัคคุเทศโก มีผู้บรรยายที่ชำนาญ ให้ความรู้ (พระราชรัตนรังษี (วิริยฤทธิ์ วิริยฤทธิ์), 2543)

ผู้เดินทางมาจาริกแสวงบุญตามพุทธสถานในแดนพุทธภูมิ ล้วนมาด้วยกันด้วยพลังศรัทธาอันเกิดจากพุทธวณะที่ทรงชี้นำทาง เหมือนว่าเชื้อเชิญหรือกวักพระหัตถ์ให้ออกาสทองมาได้รับสิ่งที่ดี ๆ แก่ชีวิต โดยนำสังเวชนียสถาน 4 แห่ง มาสื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัย ตามที่พระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่สาละวันทยาน ในกรุงกุสินารว่า “เมื่อกาลก่อน พุทธบริษัทในทิศทั้งหลาย ต่างพากันมาเพื่อเฝ้าพระตถาคต ย่อมได้เห็น ได้เข้าไปนั่งใกล้ภิกษุผู้ใหญ่เจริญใจเหล่านั้น ก็แต่ว่าเมื่อกาลล่วงไปแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า จักไม่ได้เห็น ไม่ได้เข้าไปนั่งใกล้ภิกษุผู้ใหญ่เจริญใจเหล่านั้นอีก” “ดูก่อนอานนท์ สังเวชนียสถาน 4 แห่งเหล่านี้ เป็นที่ควรเห็นของ กุลบุตรผู้มีศรัทธาสังเวชนียสถาน 4 เป็นไฉน

สังเวชนียสถานเป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธาด้วยระลึกว่า พระตถาคตประสูติในที่นี้ 1

สังเวชนียสถานเป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธาด้วยระลึกว่า พระตถาคตตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้ 1

สังเวชนียสถานเป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธาด้วยระลึกว่า พระตถาคตยังธรรมจักรอันยวดยิ่งให้เป็นไปแล้วในที่นี้ 1

สังเวชนียสถานเป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธาด้วยระลึกว่า พระตถาคตเสด็จปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้ 1

อานนท์ สังเวชนียสถาน 4 แห่งเหล่านั้นแล เป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธา ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสิก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาจักมาด้วยระลึกถึงว่า พระตถาคตประสูติในที่นี้บ้าง พระตถาคตตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้บ้าง พระตถาคตยังธรรมจักรอันยวดยิ่งให้เป็นไปแล้วในที่นี้บ้าง พระตถาคตเสด็จปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้ 1

ทิสเสนิพพานธาตุในที่นี้บ้าง ดูก่อนอนันท์ ชนเหล่าใดเที่ยวจาริกไปยังเจตีย์มีจิตเลื่อมใส จักกระทำกาละ ชนเหล่านั้นทั้งหมดเปื่องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” (ที.ม. ไทย 10/131/133-135) นี่เป็นคำที่พระพุทธองค์ ทรงสอนแก่เราได้เข้าใจพระองค์ ทั้งกายและใจ โดยอาศัยสังเวชนียสถาน เป็นสื่อนำเข้า ถึงสิ่งควรที่จะดู ควรจะเห็น ควรให้เกิดสังเวช แก่ผู้ศรัทธาทั้งหลาย และพึงสักการะด้วยความเคารพต่อที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนาและปรินิพพาน

สังเวชนียสถาน 4 แห่งนั้น เราเห็นได้ชัดว่า แห่งแรก เป็นเรื่องเกี่ยวกับการประสูติ คือ การเกิด แล้วต่อไป แห่งสุดท้าย เกี่ยวกับการปรินิพพาน ก็คือ การตาย สองอย่างนี้ การเกิดกับการตาย เป็นของสามัญสำหรับทุกคน ไม่ใช่เฉพาะพระพุทธเจ้า ใครก็ตามที่มีชีวิต ต้องเริ่มด้วยการเกิดแล้วต้องสิ้นสุดด้วยการตาย แต่พระพุทธเจ้าทรงมีเพิ่มอีก 2 อย่าง คือระหว่างประสูติและปรินิพพาน มีตรัสรู้กับแสดงปฐมเทศนาก็อันเป็นส่วนพิเศษที่ทำให้พระชนม์ชีพ เป็นสิ่งที่ประเสริฐแตกต่างจากคนทั้งหลาย การตรัสรู้นั้น ถ้ามองความหมาย ก็คือการที่พระพุทธเจ้าทรงบรรลุจุดหมายที่ทรงประสงค์ เป็นความสำเร็จของพระองค์ ทำพระองค์เองให้สมบูรณ์ เรียกว่า เป็นการทำให้ประโยชน์ของตนเองให้เสร็จสิ้น ต่อมา การแสดงปฐมเทศนา คือการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น คือ การที่พระองค์มีอะไรมอบไว้ให้แก่ชาวโลก ความดีงาม ความสามารถ ความมีสติปัญญา ที่เกิดจากการพัฒนาตนเองจากพื้นฐานของความศรัทธาอันแท้และ คือประโยชน์ตนที่แท้จริง ถ้าได้พัฒนาตนเอง ทำประโยชน์ตนให้เจริญงอกงาม โดยมีสติปัญญา ความสามารถมากขึ้น ก็เท่ากับเป็นความดีงามความประเสริฐแห่งชีวิตของเราเอง พร้อมกันนั้น เราก็จะสามารถที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้ดีขึ้นด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

สรุป

การจาริกแสวงบุญสังเวชนียสถาน 4 ตำบล เป็นสถานที่อันบุคคลผู้มีศรัทธาพึงไป สถานที่ดังกล่าวนี้ คือ สถานที่พระโพธิสัตว์ประสูติ ซึ่งจะเป็นการเกิดครั้งสุดท้าย ไม่มีการเกิดในภพใหม่อีกต่อไป สถานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ สถานที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรก และสถานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน นอกจากนั้นพุทธสถานอื่น ๆ ก็ควรได้ไปสักการะเช่นเดียวกัน ทั้งหมดนั้นเพื่อการเจริญขึ้นของกุศลธรรม น้อมบูชาจริง ๆ พร้อมด้วยการอบรมเจริญปัญญา

การเดินทางไปประเทศอินเดีย เพื่อที่จะระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย ในสถานที่ที่ควรจะได้เห็น อันจะเป็นปัจจัยให้เกิดกุศลจิต เกิดกระบวนการพัฒนาศรัทธา เกิดบุญ และเกิดปัญญาความเข้าใจมากขึ้นและเป็นโอกาสของกุศลที่จะเจริญเพิ่มขึ้น บ่มเพาะหลักพุทธจิตให้เกิดมีขึ้นตามลำดับจากการที่มีความเข้าใจถูกต้องแล้วในพระธรรม จึงเห็นค่าและควรในการพัฒนาสู่ปัญญาที่แท้จริง การไปสักการะในสถานที่ที่เคยเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน แสดงพระธรรมครั้งแรก ย่อมจะเกิดกุศลสำหรับผู้ที่มีความเห็นถูก จึงไม่ใช่เรื่องของการแสวงบุญที่ต้องการบุญ แต่ตอบแทนพระคุณ บูชาคุณด้วยการสนทนาธรรม ศึกษาพระธรรม ตามเหตุปัจจัยที่ได้สะสมมา

เอกสารอ้างอิง

จักรแก้ว นามเมือง. (2566). พระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง. สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2566, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/438399X>

จันทร์ธน์ มั่นวิเชียร. (2560). กระบวนการพัฒนาปัญญาจากการจาริกแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน 4. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 5(2), 286-298.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). พุทธธรรม (ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ 25. นนทบุรี: พิมพ์.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *จาริกบุญ จาริกธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 42. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพฯ: ผลิตัณม์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. พิมพ์ครั้งที่ 38. กรุงเทพฯ: ผลิตัณม์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย)*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: ผลิตัณม์.
- พระราชรัตนรังษี (วีรยุทธ์ วีรยุทธ). (2543). *หนังสือสู่แดนพุทธองค์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศิวพร .
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อินทிரานี ชันทอง. (2566). *การส่งเสริมงานพุทธ ในการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อประโยชน์สุขแก่เพื่อนมนุษย์และสังคม*. สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2566, จาก <https://goodlifeupdate.com/healthy-mind/109760.html>